

Опарін Ілля

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького  
(Черкаси, Україна)*

## **ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНОЦИДУ І РЕЗИСТАНСУ ЛИТВИ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Кожна свідома нація відповідально ставиться до питань рідної мови, історії та культури. Навіть у складні часи зовнішньої окупації ця нація несе в собі пам'ять про минулу звияту своєї країни, та водночас не забуває і про тяжкі рани, нанесені їй в часи неволі. Безумовно, таким прикладом є Литва, яка, не лише побудувала на руїнах комуністичної імперії свою державу, а й переосмислила своє минуле у вигляді створеного в 1994 році Центру досліджень геноциду і резистанту (ЦДГР).

Загалом, Центр є схожою до Українського інституту національної пам'яті (УІНП) установою. Головним завданням цих двох інститутів полягає у збереженні, дослідженні та висвітленні часів радянської влади, а також повторне переосмислення і популяризація героїв боротьби проти комуністичного окупаційного режиму. Втім, варто наголосити, що литовський центр виник значно раніше, ніж український. Ще в далекому 2005 році майбутній голова УІНП в 2014–2019 рр. Володимир Вятрович наголошував на необхідності створення такої інституції в Україні за форматом литовського центру дослідження геноциду та резистанту [1, с. 51].

Перша кадрова база центру виникла вже в 1988 році в розпал радянської перебудови. Тоді ця інституція почала діяти як відділ досліджень репресій при литовському Інституті права і соціології. Першим серйозним проектом цього відділу став збір 150 000 анкет людей, які зазнали репресій з боку комуністичного режиму. В 1997 році до вже створеного ЦДГР доєднується цей відділ та Музей геноциду Литви. Вже 5 червня того ж року Сейм Литви законодавчо затвердив діяльність центру [2]. Сама установа юридично була департаментом при Кабінеті міністрів Литви з директором, затвердженим Сеймом за поданням прем'єр-міністра.

Структурно центр має два департаменти: дослідницький і меморіальний, а також спеціальна комісія розслідувань щодо учасників руху опору. До повноважень дослідницького департаменту відносилися

реалізація дослідницьких програм, розробка проблематики становлення та розвитку руху опору, особливостей окупаційного режиму на литовських землях 1940–1990 років. Робітниками цього департаменту створюються каталоги та атласи битв діячів визвольного руху Литви, енциклопедії репресованих у 1939–1941, 1944–1953 рр., діяльність КДБ 1970–1980 років.

Меморіальний департамент також мав важливе завдання, а саме – увічнення пам'яті про діячів визвольного руху та жертв політичних репресій, яке має свою планову та систематичну реалізацію. За діяльності цього департаменту Сейм Литви затвердив спеціальну «Програму департаменту пам'ятних знаків, символів жертв геноциду, репресованих за спротив окупаційним режимам», що включала в себе створення пам'ятників борцям литовського підпілля а також пам'ятним місцям, де проходили важливі місця битв між підпільниками та радянськими силами (ці пам'ятники мали особливу форму хреста, що за часів діяльності литовських підпільників був найвищою нагородою серед повстанців). Споруджувалися і спеціальні таблиці коло місць навчання повстанців у їх дитячі роки, або на місцях їх ув'язнення, вже будучи в підпіллі. Меморіальний департамент також опікується створенням урочистих заходів, екскурсій. Меморіальний та дослідницький департамент спільно готують календар історичних свят, які згодом пропонуються офіційно відзначати представникам центральної і міської влади.

Однак, до повноважень департаменту відноситься і робота з молоддю – майбутніми будівничими країни. Щорічно центром організовується конкурс творчих робіт з тематики литовського спротиву, створення літніх таборів та походів до місць битв повстанців із окупаційними військами [1, с. 52].

Деякі інші функції при центрі виконує Музей геноциду. Він був створений 14 жовтня 1992 року при Міністерстві культури та освіти Литви і до злиття з ЦДГР в 1997 році діяв як окрема установа. Музей був створений на основі будинку КДБ 1940 по 1991 роки. Для литовців ця будівля стала символом 50-тирічної радянської окупації. Над облаштуванням експозицій та створенням локацій спільно працювали архітектори разом з працівниками музею. Заклад розповідає не лише про саму будівлю, а й про загальні події радянської окупації 1940–1941 рр., другу окупацію 1944 р., збройні повстання литовських партизан у лавах руху опору, депортації литовців до Сибіру та особливості ненасильницького опору 1960–1980-х років.

Як повідомляє сам сайт Музею: «музей створено, щоб нагадати теперішньому і розповісти майбутнім поколінням про трагічні для всього литовського народу 1940–1991 роки...» [3]. На мою думку, це і є основним завданням діяльності як Музею, так і всього ЦДГР – невідривний зв'язок минулого із сьогоденням та майбутнім. Як ще писав класик Орвелл: «Той, хто контролює минуле – контролює майбутнє...». Минуле може бути для певного народу як його порятунком, так і загибеллю. Різниця тут лиш в наступному: з якою інтенсивністю і ретельністю вивчається це минуле і як інтенсивно і доступно ці відомості передаватимуться наступним поколінням.

В цьому плані литовцям треба віддати належне: вони почали проводити свою декомунізацію на самих початках своєї незалежності – в Україні ж такі дії почали здійснюватися дещо із запізненням – в 2006 р., і вже офіційно затверджено на державному рівні аж в 2015 році. Безумовно, було втрачено багато часу в ідеологічному питанні України та відновленні національної пам'яті. Втім, варто також і зазначити, що українська національна політика є досить складною справою, оскільки якщо Литва протягом всього ХХ століття мала свої державотворчі процеси, то й зволікати вона в часи радянської перебудови, ясна річ, вона не бажала. На відміну від балтійських друзів, українці, враховуючи складні історичні події, не мали сталोї і міцної держави, яка б могла стати натхненням для українців у 1991 році. Тому, і виклики для українців в національному питанні є іншими. Про литовський досвід зрештою згадувала і багаторічна очільниця ЦДГР та депутатка Сейму Литви Далія Куодіте: «Всі сфери життя мали бути реорганізовані. Але правду кажуть ті, хто стверджує, що економіку поставити на нові рейки значно швидше, ніж перебудувати менталітет народу, його самосвідомість» [4]. Менталітет і рівень свідомості народу передує всім реформам як соціально-економічного та політичного, так і будь-якого іншого характеру. Це можна пояснити тим, що свідомий народ знає чого він хоче і розуміє: якого вектору в зовнішній та внутрішній політиці він бажає притримуватись. Виступаючи одним фронтом, суспільство обирає і підтримує владу своєї країни, яка є його обличчям на міжнародній арені. Це є дуже серйозним і відповідальним питанням держав з демократичною формою правління. Політика національної пам'яті – одне з цих аспектів, тому й не дивно, що Україна, прямо чи опосередковано, переймає литовський досвід у веденні національної політики. І самі литовські інститути, зокрема, обмінюються з

Україною своїм досвідом та методикою щодо збереження національної пам'яті.

Підбиваючи підсумки, хотілося б наголосити, що литовський досвід у політиці збереження національної пам'яті є дійсно приємно вражаючим і зразковим не лише для України, а й для всіх країн, котрі цінують свою самобутність. Центр досліджень геноциду і резистансу з турботою віднісся до відтворення історичних реалій ХХ століття і попіклувався про їх передачу майбутнім поколінням. Особливо цей досвід важливо переймати Україні, яка вже перебуває на восьмому році російсько-української війни. Ця війна є не скільки небезпечною військово, скільки інформаційно. Сама війна, зрештою, ведеться за українську історію, мову та культуру, яку Росія нещадно намагається відібрати. Тому, від політики національної пам'яті залежить не лише обізнаність в процесах минувшини, але й це визначає рівень поваги на міжнародній арені і є важливим кроком на шляху до перемоги у сьогоденній складній війні.

1. *В'ятрович В.* Нотатки з кухні «переписування історії». – К.: Наш Формат, 2021. – 528 с.
2. Історія створення Центру досліджень геноциду і резистансу на офіційному сайті ЦДГР. URL: [www.genocid.lt/centras/ru/](http://www.genocid.lt/centras/ru/)
3. Історія створення та діяльності Музею геноциду на офіційному сайті ЦДГР. URL: [www.genocid.lt/muziejus/ru/690/c/](http://www.genocid.lt/muziejus/ru/690/c/)
4. Як вчасно позбутися ССРСР? – Литовські політики та історики поділяться досвідом. URL: [www.unian.ua/politics/565140-yak-vchasno-pozbutisya-sssr-litovski-politiki-ta-istoriki-podilyatsya-dosvidom.html](http://www.unian.ua/politics/565140-yak-vchasno-pozbutisya-sssr-litovski-politiki-ta-istoriki-podilyatsya-dosvidom.html)